

УДК 378.4

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ**

В.Д. Каричковський

*кандидат економічних наук, доцент,
Інститут екології економіки і права*

У статті розкрито теоретичні аспекти особливостей самостійної роботи студентів в аграрних ВНЗ України: висвітлено загальні положення; здійснено класифікацію самостійної роботи та виділено її основні блоки; виокремлено психолого-педагогічні умови, форми та методи; акцентовано увагу на факторах, що сприяють активізації; виділено етапи самостійної роботи під час вивчення навчальних дисциплін. На основі проведеного дослідження дано практичні рекомендації щодо її покращення.

Ключові слова: самостійна робота, майбутній фахівець, навчально-виховний процес, вищий аграрний навчальний заклад.

Одним із обов'язкових компонентів навчальної та науково-дослідницької діяльності студентів в аграрних ВНЗ є самостійна робота. Сьогодні, коли відповідно до європейських освітніх стандартів у навчальному процесі відбувається цілеспрямоване зменшення кількості навчальних годин аудиторної роботи, якість професійної підготовки майбутнього фахівця зосереджується на процесі самоосвіти [1, с. 61].

У такому контексті організація занять у вищій школі вимагає від фахівців застосування такої дидактичної системи, яка сприятиме підвищенню ефективності навчального процесу та якості підготовки майбутніх випускників-аграріїв.

Питання організації самостійної роботи студентів у вищих навчальних закладах розглядали у своїх працях такі науковці, як С. Архангельський, Т. Біла, І. Бендера, І. Блозва, С. Дерев'яно, В. Дуганець, С. Зинов'єв, Б. Йоганзен, В. Онопрієнко, П. Підкасистий, В. Стукач, Н. Танклевська та інші.

Метою статті є висвітлення теоретичних особливостей організації самостійної роботи в аграрних ВНЗ України.

Формування професійних умінь і навичок у системі підготовки майбутніх аграріїв неможливе без правильної організації самостійної пізнавальної діяльності як обов'язкового компонента навчальної та науково-дослідної роботи у вищій школі [2, с. 60].

У працях науковців, присвячених вивченню питання самостійної роботи, немає єдиного тлумачення цього поняття. Вона розглядається як дидактична категорія, форма, метод, прийом, засіб, умова, діяльність навчання тощо. Як зазначають В. Костик та С. Головчук «самостійна робота студентів – це така форма організації навчання, яка включає різноманітні види індивідуальної й колективної навчальної діяльності, здійснюється на аудиторних та позааудиторних заняттях з урахуванням індивідуальних особливостей та пізнавальних можливостей студентів під керівництвом викладача або без його безпосередньої участі» [3, с. 379].

Аналіз публікацій, присвячених проблемі навчання самостійної роботи, дозволив деяким дослідникам акцентувати увагу на наступному:

- самостійна робота є видом пізнавальної діяльності як на заняттях, так і поза їх межами; а її виконання здійснюється за завданням викладача, проте без його особистої участі;
- самостійна робота сприяє формуванню таких якостей особистості, як самостійність, пізнавальна активність, самоосвіта, дисциплінованість та ін.;
- при самостійній роботі мета кожного завдання повинна бути усвідомлена, тобто для виконання студенти спираються на свої знання, предметні уміння, досвід у вивченні даної дисципліни, а також уміння користуватися засобами навчання.

Враховуючи, що обсяг самостійної роботи може варіювати від 30 до 70 % від загального навчального навантаження, розробка концептуальних засад методики її проведення та організаційних елементів реалізації на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях (молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр), формах навчання (денна, заочна) різного типу навчальних закладів (I, II, III, IV рівнів акредитації) повинна реалізовуватися комплексно як на

теоретичному рівні, так і у вигляді конкретних методичних розробок [5, с. 95].

На думку О. Безкровного та Т. Бардіної, самостійна робота містить такі складові компоненти:

1. Доаудиторна робота:

- державні, галузеві стандарти освіти ВНЗ, навчальні плани;
- навчальні програми дисциплін;

- підручники, навчальні та навчально-методичні посібники, конспекти лекцій, фахова і періодична література.

2. Аудиторна робота:

- інтерактивні навчально-методичні комплекси дисциплін, електронні підручники та конспекти лекцій;

- інструктивно-методичні матеріали, вказівки до семінарських, практичних і лабораторних занять, курсових, дипломних, магістерських робіт.

3. Післяаудиторна робота:

- індивідуальні семестрові завдання для самостійної роботи студентів та методичні вказівки до їх виконання;

- контрольні завдання для семінарських, практичних і лабораторних занять з навчальних дисциплін з метою перевірки рівня засвоєння студентами змістових модулів;

- методичні матеріали для студентів щодо самостійного опрацювання фахової літератури [6, с. 47].

На думку В. Дуганця та І. Бендери, одним із основних напрямів самостійної роботи в аграрному ВНЗ є практичний. Він передбачає наступні педагогічні дії:

1. Визначення місця практичної самостійної роботи майбутнього фахівця. Зміст наповнення освітньо-кваліфікаційних характеристик фахівців, у тому числі з практичної підготовки, зазначено у державних освітніх стандартах і вони є обов'язковими до виконання.

2. Складання єдиного комплексного плану практичної підготовки студентів на основі робочого навчального плану із спеціальності. На цьому етапі враховуються регіональні особливості підготовки фахівців, наявність наукових шкіл, проводиться корекція наповнення блоків практичної підготовки і складається план-графік практичної роботи для спеціальності.

3. Розподіл планових заходів із практичної підготовки в межах курсів, семестрів.

4. Введення практичної самостійної роботи у робочі програми дисциплін. У випадку, коли практична підготовка базується на теоретичній із блоку дисциплін доцільно виділяти специфічні питання окремою комплексною програмою.

5. Визначення місця практичної роботи у графіку навчального процесу та передбачення її реалізації.

6. Складання робочих документів, які деталізують зміст, характер, режим проведення форм звітності практичної роботи впродовж навчального року. Перелік регламентуючих документів, їх зміст, форма, структура залежать від виду практичної діяльності.

7. Складання плану-графіка проведення практичної підготовки студентів упродовж року із деталізацією термінів проведення, кафедр, черговості тощо [7, с. 115].

Можна погодитися із дослідниками у тому, що самостійне вивчення програмного матеріалу передбачає різні форми роботи:

- класичні форми – бібліотеки, навчально-методичні класи, Інтернет-ресурси;

- виконання самостійних індивідуальних робіт – реферати, розрахункові та графічні роботи, курсові та дипломні роботи, проекти;

- практична робота в лабораторіях, на об'єктах навчальної та виробничої практик [5, с. 107].

Як справедливо зауважують деякі науковці (В. Стукач та А. Тетерева), якість підготовки конкурентоздатного фахівця в аграрному ВНЗ забезпечується результативністю позааудиторної роботи студентів. Тому, як зазначають дослідники, психолого-педагогічними умовами, що забезпечують успішне виконання самостійної роботи студентів-аграріїв, є формування позитивної мотивації до виконання певного самостійного завдання, розробка завдань з урахуванням індивідуальних особливостей та навчальних можливостей студентів, застосування доцільних видів і форм контролю.

Вважається, що стійкість мотивації навчання студентів залежить від:

- змісту навчального матеріалу;

- організації навчальної діяльності (прийомів, методів);
- форм роботи;
- оцінки результатів навчання викладачем та стилю педагогічної діяльності [9, с. 209].

Варто зазначити, що на ефективність самостійної роботи студента значною мірою впливає керівництво нею викладача, яке охоплює (за В. Костик, С. Головчук) такі аспекти:

- планування самостійної роботи студентів;
- формування в них потреб і мотивів до активної, творчої самостійної роботи;
- навчання студентів основам самостійної роботи;
- контроль за виконанням навчальних завдань.

Доведено (зокрема С. Дерев'янком) ті фактори, які сприяють активізації самостійної роботи; йдеться про її практичне застосування; введення у навчальний процес активних методів навчання; розробка індивідуальних завдань для виконання в аудиторний та позааудиторний час; використання мотивувальних факторів контролю знань; участь у творчій діяльності тощо.

Цікавою, на наш погляд, є ідея розподіляти навчальні завдання для самостійної роботи наступним чином:

1. Репродуктивні (метою є закріплення знань з певної теми, формування пізнавальних умінь і навичок: оперування поняттями, категоріями, законами; застосування формул, теорем; використання допоміжної літератури тощо).

2. Продуктивні (метою є формування умінь і навичок розв'язання навчально-виробничих завдань, відмова від шаблонних дій, самостійний перехід від однієї форми виконання завдання до іншої, обирання оптимального розв'язання поставленого завдання, встановлення причинно-наслідкових зв'язків тощо).

3. Творчі (метою є формування умінь і навичок вибору перспективних пізнавальних цілей, використання отриманих знань для оволодіння новими) [1, с. 63].

І. Попова та В. Жарков пропонують здійснювати самостійну пізнавальну діяльність студентів з вивчення дисципліни за трьома рівнями:

I рівень – засвоєння інформації у готовому вигляді і виконання завдань інформаційно-репродуктивного характеру;

II рівень – застосування отриманих на першому рівні знань та умінь у знайомій ситуації, тобто розв'язання завдань стереотипно-практичного характеру;

III рівень – творче застосування знань та умінь у нетиповій ситуації, тобто виконання завдань логічно-понятійного характеру [10, с. 89].

Відомою у професійній педагогіці і інша позиція, зокрема, виділяти такі етапи організації та планування самостійної роботи студентів:

I етап. Ознайомлення з методичними рекомендаціями до вивчення матеріалу; визначення мети та завдань для самостійної навчальної діяльності; планування розподілу часу; організація самостійної діяльності за рекомендованою викладачем методикою.

II етап. Опрацювання навчального матеріалу; виконання завдань самостійної роботи.

III етап. Виконання завдань для самоперевірки та самоконтролю; представлення виконаних індивідуальних завдань, оцінювання викладачами звітних матеріалів [6, с. 46].

Отже, аналіз наукового доробку, що склався, дозволив нам приєднатися до висновків про те, що кожен етап самостійної роботи студента під час вивчення дисциплін чи розділів навчальних дисциплін, дозволяє відстежити низку взаємопов'язаних компонентів:

- мотиваційний – забезпечує потребу у знаннях, одержаних під час самостійної роботи; викликає інтерес до навчання; підвищує інтелектуально-творчу енергійність;

- процесуальний – зумовлює організацію практичних дій згідно з поставленою метою, оволодіння навичками обробки інформації: аналіз наукових праць та нормативної бази, узагальнення, класифікація та систематизація отриманих знань;

- змістовий – сприяє творчому відбору необхідного матеріалу, що передбачає продукування нової інформації, спрямованої на вирішення завдань щодо підвищення ефективності навчання;

- рефлексивний – дозволяє здійснити оцінку власної діяльності, аналіз ефективності виконання індивідуального навчального завдання та усвідомлення ступеня реалізації поставленої мети [6, с. 49].

Таким чином, партнерство європейської та української освітніх систем потребує нових

підходів при підготовці майбутніх фахівців, зокрема й аграрного профілю. У цьому контексті, аналізуючи роль і місце самостійної роботи, можемо відзначити її посилення в опануванні навчального матеріалу. При цьому, самостійна робота студентів є органічною складовою кредитно-модульної системи організації навчального процесу і інтегрованим явищем, що характеризується поетапним і поступовим розвитком.

Орієнтація на самостійність студентів вимагає використання форм і методів, характерних для європейської освітньої моделі. Практичний досвід доводить високу ефективність самостійної роботи у навчальній практичній діяльності: формування міцних систематизованих знань, активізація пізнавальної діяльності, орієнтація на кінцевий результат. Тому вважаємо, що впровадження інноваційних підходів до організації самостійної роботи у навчальний процес є кроком уперед, що забезпечить інтенсифікацію навчального процесу та якість професійної підготовки майбутнього фахівця.

1. Блозва І. Й. Роль диференціації навчальних завдань для самостійної роботи студентів / І. Й. Блозва // Наука і методика : Збірник науково-методичних праць / Редкол. : М. Ф. Бойко (гол. ред.) та ін. – К. : Аграрна освіта, 2005. – Вип. 4. – С. 61-65.
2. Онопрієнко В. Екологічна складова у професійній практиці студентів аграрного університету / В. Онопрієнко // Рідна школа : щомісячний науково-педагогічний журнал. – 2011. – № 6. – С. 59-64.
3. Костик В. С. Педагогічні аспекти організації самостійної роботи студентів ВНЗ / В. С. Костик, С. Ю. Головчук // Молодий вчений. – 2017. – № 4. – С. 377-380.
4. Бендера І. М. Активізація самостійної роботи під час підготовки фахівців із спеціальності «Механізація сільського господарства» за ступеневою системою у вищих навчально-наукових територіальних комплексах / І. М. Бендера, О. В. Корольчук, М. Я. Петров // Наука і методика : Збірник науково-методичних праць / Редкол. : М. Ф. Бойко (гол. ред.) та ін. – К. : Аграрна освіта, 2005. – Вип. 4. – С. 93-111.
5. Бірюкова Л. А. Актуальні питання організації самостійної роботи студентів / Л. А. Бірюкова // Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Випуск 25. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – С. 15-18.
6. Безкровний О. В. Індивідуалізація самостійної роботи студентів в сучасних умовах розвитку вищої освіти / О. В. Безкровний, Т. О. Бардіна // Наука і методика : Збірник науково-методичних праць / Редкол. : М. П. Хоменко (гол. ред.) та ін. – К. : Агроосвіта, 2014. – Вип. 26. – С. 45-50.
7. Дуганець В. І. До питання організації наскрізної самостійної практичної роботи студентів агроінженерних спеціальностей / В. І. Дуганець, І. М. Бендера, В. І. Дуганець // Наука і методика : Збірник науково-методичних праць / Редкол. : М. Ф. Бойко (гол. ред.) та ін. – К. : Аграрна освіта, 2005. – Вип. 4. – С. 111-118.
8. Стукач В. Ф. Экономическая подготовка конкурентоспособного специалиста аграрного профиля / В. Ф. Стукач, А. М. Тетерева // Современные проблемы науки и образования. – 2009. – № 3. – С. 97-101.
9. Шапкіна Н. М. Організація самостійної роботи студентів у малих групах з метою стимулювання позитивної навчальної мотивації / Н. М. Шапкіна // Вісник Луганського національного університету. – Луганськ : Вид-во ЛНУ ім. Тараса Шевченка. – 2011. – Вип. 10. – С. 208-215.
10. Попова І. О. Сучасні вимоги до організації самостійної роботи студентів з дисципліни «Професійна орієнтація» / І. О. Попова, В. Я. Жарков // Наука і методика : Збірник науково-методичних праць / Редкол. : Т. Д. Іщенко (гол. ред.) та ін. – К. : Аграрна освіта, 2011. – Вип. 23. – С. 87-92.

Каричковский В. Д. Теоретические аспекты организации самостоятельной работы студентов в высших учебных заведениях Украины.

В статье раскрыты теоретические аспекты особенностей самостоятельной работы студентов в аграрных ВУЗах Украины: освещены общие положения; осуществлена классификация самостоятельной работы и выделены ее основные блоки; выделены психолого-педагогические условия, формы и методы; акцентировано внимание на факторах, способствующих активизации; выделены этапы самостоятельной работы при изучении учебных дисциплин. На основании проведенного исследования даны практические рекомендации по ее улучшению.

Ключевые слова: самостоятельная работа, будущий специалист, учебно-воспитательный процесс, высшее аграрное учебное заведение.

Karychkovskiy V. D. Theoretical Aspects of the Organization of Student' Individual Work in Universities of Ukraine.

The article deals with theoretical aspects of the peculiarities of students' individual work in agrarian higher educational institutions of Ukraine: the fundamental principles are highlighted; the classification of individual work is presented and its main blocks are allocated. Psychological and pedagogical conditions, forms and methods are singled out. Attention is focused on the factors contributing to activation. The stages of students' individual work during the study of disciplines, sections of educational disciplines are highlighted. Practical recommendations for its improvement are given. The basic component elements of process of individualization of students' individual work are considered.

Key words: individual work, future specialist, educational process, higher agrarian educational institution.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Гнезділова К.М.